

KÜRESEL SERVET EŞİTSİZLİĞİ: PİYASA VEYA DEVLET EKSENLİ ÇÖZÜMDE İSLAM EKONOMİSİNİN KONUMU

Doç. Dr. Mahmut BİLEN[♦]

Özet

Sosyal veya refah devleti denilen yapı, devletin ekonomideki payının 100 yıllık zaman periyodunda çoğu gelişmiş ülkede dört kattan daha fazla artmasına neden olmuştur. Gelir ve servet dağılımı sorununa çözüm için yola çıkan devlet, bu soruna dikkate değer düzeyde çözüm bulamadığı gibi, yüksek kamu borç sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Devlet eksenli sosyal adalet arayışları yirminci yüzyılın sonlarına gelindiğinde refah devletinin krizi veya devletin mali krizi olarak ifade edilen kavramlarla anılır hale gelmiştir. Bu soruna çözüm için piyasa eksenli ve ekonomik büyümeyi referans gösteren liberal teorinin uygulama alanı bulduğu 1980 sonrası uygulanan ekonomik politikalar, bu soruna çözüm olamadığı gibi eşitsizliğin daha da büyümesine neden olmuştur. Tam da bu aşamada acaba İslam iktisadının bu konuya yönelik kurumlarının ve uygulamalarının insanlığın karşı karşıya kaldığı bu soruna çözüm bulma olanaklarının neler olabileceği bu bildiride tartışılacaktır. Refah devletinin sosyal transfer uygulamalarının asimetrik bilgi sorunundan kaynaklanan etkisizliğine karşı, “yardıma önce yakınından başlanmasını” öneren İslam iktisat modelinin eşitsizliği azaltmak için servet üzerinden ödenmesi gereken zekat uygulamasının başarı şansının ne kadar olabileceği analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal devlet, servet eşitsizliği ve zekât

GLOBAL WEALTH INEQUALITY: ISLAMIC ECONOMIC PERSPECTIVE FOR MARKET OR STATE ORIENTED SOLUTION

Abstract

The social and welfare state structure had more than quadrupled the share of the state in economy in most developed nations in a century. The state could not find a successful solution to inequality in income and wealth distribution and had to face high public debts. By the end of 20th century, state's efforts to create social justice were associated with concepts such as welfare state crisis and financial crisis. Market oriented liberal theory which supported economic growth was implemented following 1980s; however the relevant economic policies were unable to find a solution to inequality and worsened the situation. In that regard, this study aims to discuss whether Islamic economic perspective can find solution to wealth inequality in the world with its institutions and implementations. In comparison to welfare state's social transfer implementations which result in ineffectuality due to asymmetrical information issues, we will try to analyze the success rate of zakat to overcome inequality -which is the contribution of a certain portion of one's wealth as a religious practice- in Islamic economy model that suggests “starting to help those around you”.

Keywords: Social State, wealth inequality and zekat

[♦] Sakarya Üniversitesi, İktisat Bölümü, İrtibat: bilen@sakarya.edu.tr

1. Giriş*

Dünyada başta az gelişmiş ekonomiler olmak üzere, çok sayıda Müslüman ülkelerin içinde olduğu üçüncü dünya ülkelerinin en önemli sorunlarından biri de yoksulluktur. Ekonomik boyutunun ötesinde sosyal ve siyasal boyutları olan bu sorunu azaltmak için dünyada çeşitli kurumlar harekete geçmiştir. Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası başta olmak üzere bu sorunun çözümü için çaba harcamaktadırlar. 2000 yılında Birleşmiş Milletlerin organize ettiği bir toplantıda bir araya gelen dünya liderleri yüzyılın kalkınma deklarasyonu “Millennium Development Declaration” olarak ifade edilen bir metne imza attılar. Millennium kalkınma hedefleri olarak ifade edilen ve 2015 yılına kadar dünyada yoksulluğu ve açlığı dikkate değer düzeyde düşürmeyi içermektedir. Benzeri kararlar Dünya Bankası tarafından ülke düzeyinde hedefler belirleyecek şekilde kararlar aldı. Dünya Bankası mutlak yoksulluk sınırını, satın alma gücü paritesi esasına göre 2008 yılında 1,25\$ olarak yeniden belirlemiştir (World Bank, 2008). Aşağıdaki tabloda 1990’dan 2010 yılına ifade edilen hedeflerin dünyanın çeşitli bölgeleri ekseninde ne kadarının başarıldığına ilişkin bir tablo halinde görülmektedir. 1990’lı yıllarda gelişmekte olan bölgelerin nüfusunun nerede ise yarısı mutlak yoksulluk sınırının altında idi. 1990’dan günümüze bir milyardan fazla insan mutlak yoksulluk sınırın üzerine çıkmıştır. 2014 yılında dünyanın bu bölgelerindeki yoksulların toplam nüfustaki oranı %17,5 düzeyine kadar düşmüştür. Küresel olarak bakıldığında halen 800 milyondan fazla insan mutlak yoksulluk sınırının altında yaşama devam etmektedir (United Nations, 2015). Maalesef bu nüfusun önemli bir kısmı ise İslam ülkelerinde bulunmaktadır. Bu ülkelerden bazılarındaki yoksulluk oranı; Afganistan (35,8), Burkina Faso (46,7), Bangladeş (31,5), Guinea-Bissau (69,3), Kırgızistan (36,8), Mali (43,6), Mozambik (54,7), Nijer (48,9), Nijerya (46), Senegal (46,7), Sierra Leone (52,9), Chad (46,7), Comoros (44,8) ve Uganda (24,5) sıralanabilir. Eğer bu ülkelerde yoksulluk sınırı 2\$ düzeyine yükseltildiğinde birçok ülkede yoksulluk oranı %60’ın üzerine çıkmaktadır. İslam işbirliği üyesi ülkelerinin 2014 yılı itibarıyla Dünya Bankası yoksulluk sınırı esas alındığında, yoksulların toplam nüfusa oranı dünya ortalamasının üzerinde ve %23,5 olduğu görülmektedir (World Bank, 2015). Ülkelerin kendi ulusal yoksulluk sınırları dikkate alınacak olduğunda, çok daha fazla Müslüman ülkede yoksulluk oranı yükselmekte ve yukarıda ifade edilen oranlar daha da artmaktadır. Genel olarak ifade etmek gerekirse, yoksulluk dünyanın birçok bölgesi için önemli bir sorun olmasının yanında Müslüman ülkelerin de önemli bir sorunu olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Dünya Genelinde Günde 1.25 \$ Gelirle Yaşayan İnsanların Oranı (%)

	1990	2010	MDG 2015	Durum
Dünyada Gelişmekte Olan Ülkeler (Çin Hariç)	41	26	20,5	H
Gelişmekte Olan Ülkeler	47	22	23,5	E
Dünya	36	18	18,0	E
Sahara Altı Afrika	56	48	28,0	H
Güney Asya	51	30	25,5	H

* Bu makale, Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Kongresi’nde sunulmuş bildirinin geliştirilmiş halidir.

Güney Doğu Asya	45	14	22,5	E
-----------------	----	----	------	---

Kaynak: UNDP, The Millennium Development Goals Report 2014, p. 8

Fark edileceği gibi sadece piyasa ve sadece kamu veya ikisinin aynı anda kullanıldığı politikalar ile bu devasa sorunun bütünüyle çözüleceğine inanç giderek azalmaktadır. Kar amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşları sosyal refah kurumlarının gelişmesine ve yoksulluk sorunun azaltılması için aktif rol almasının gerekliliğine, hatta tarihi ve dini kurumların bu alana katkısının (Nadzri, AbdRahman and Omar, 2012) önemine dikkat çeken araştırmaların sayısı giderek artmaktadır.

Bu makalede öncelikle küresel dünyada gelir ve servet eşitsizliğinin arz ettiği manzara ortaya konulacak, devamında sosyal devlet mekanizmasının bu sorunun giderilmesine yönelik arayışları üzerinde durulacaktır. Devamında İslam iktisadi eksenin özellikle Zekât kurumun bu sorunun çözümüne katkısının ne düzeyde olabileceği analiz edilecektir.

2. Sosyal Adaleti Sağlamada Devletin Rolü

Geleneksel devlet anlayışında birey, devlet için varken, modern devlette ise devlet, birey için vardır. Bu anlayış değişikliği ile devlet toplumdaki bireylerin genel sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi hizmetlerini karşılamakla yükümlü hale gelmiştir. Zaman içinde devlet ekonomik ve sosyal alana daha fazla müdahale edecek hale geldi. Bu müdahalelerin bir kısmı piyasa başarısızlıklarından kaynaklanmasına karşın, ancak son dönemlerde devletin ekonomideki rolünü genişleten en önemli faktörün sosyal alana yönelik müdahaleleri olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tabloda devletin ekonomideki ağırlığı zaman içinde öncesinde eşi benzeri görülmemiş şekilde artmıştır. Modern devleti bu hale getiren en önemli faktör, piyasa ekonomisinin neden olduğu sosyal adaletsizlikleri azaltmak ve keynesyen ekonominin gösterdiği ekonomik gerekselere.

Tablo 2. Bazı Ülkelerde Kamu Harcamalarının Ekonomideki Payının Artış Trendi (Kamu Harcamaları / GSYİH)

Ülkeler	Yıllar	Yaklaşık Oranlar (%)	Önceki Döneme Göre Değişim (%)
ABD	1900	8	0
	1920	13	+63
	1940	18	+38
	1960	27	+50
	1974	32	+19
İngiltere	1900	10	0
	1922	23	+130
	1938	23	0
	1960	30	+30
	1974	45	+50

	1900	6	0
Almanya	1925	8	+33
	1935	12	+50
	1964	37	+205
	1974	42	+14

Kaynak: Sam Peltzman, "The Growth of Government", The State and Its Critics, Vol. I, Ed. by. Andrew Levine, England, Edward Elgar Publishing, 1992, p. 378 and p. 428.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde devletin ekonomideki payının artış nedenin önemli bir kısmı sosyal harcamalardan kaynaklanmaktadır. Nitekim 1960 ile 1975 dönemi arasında OECD ülkelerinde devletin ekonomideki payının artış nispeti için yapılan bir araştırmada (George, 1996: 5) %33'lük payı genel kamu harcamalarından kaynaklanırken, %79,2'lik kısmının sosyal harcamalardan bir başka ifade ile sosyal refah amaçlı harcamalardan kaynakladığı görülmektedir. Dolayısıyla sosyal adaleti sağlama ve yoksulluğu azaltma faaliyeti ile sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasına yönelik çaba, devletin ekonomideki payının önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Bu gelişme yüksek orandaki ekonomik büyümenin, düşük işsizlik ve enflasyonun geçerli olduğu 1970'li yıllara kadar sorun teşkil etmezken, daha sonraki dönemlerde artan vergi oranları, kamu açıkları ve artan borç nedeni ile refah devletinin krizi olarak ifade edilmiş ve devletin ekonomideki payının daraltılması geniş ölçüde kabul görmüştür. Artan bu harcamalara rağmen yoksulluk, gelir ve servet eşitsizliği ciddi bir sorun olmaya devam etmiştir. Öyle ki ekonomide piyasa başarısızlıkları sorunu, yerini yukarıda ifade edilen gelişmeler nedeni ile kamu tercihi teorisi okulu tarafından ortaya konan "kamu başarısızlıkları" sorununa bırakmıştır.

Dünya genelinde yoksulluğun ve gelir eşitsizliğinin azaltılmasına yönelik olarak birçok yol ve yöntem denenmiş olmasına rağmen halen bu sorun ciddiyetini korumaktadır. Bu yöntemlerden en önemlisi devletin sosyal devlet formuna kavuşturularak yüksek gelirli kesimlerden daha fazla vergi alıp, düşük gelirli kesimlere yönelik başta sağlık, eğitim, sosyal yardım şeklinde kaynak transferi sağlaması ve etkili sosyal güvenlik kurumları ile bireylerin yaşamlarında karşılaşacakları sosyal ve ekonomik riskleri en aza indirecek şekilde kurumsal düzenlemeler yapmasıdır. Bu ve benzeri doğrudan gelir dağılımını düzeltmeye yönelik müdahaleler ve bunların dışında sivil toplum kuruluşlarının ve yerel yönetimlerin çeşitli dolaylı müdahalelerine rağmen bu toplumsal sorun halen önemini korumaktadır. Kamu kaynaklı müdahalelerin kamu kesimine yüklediği dikkate değer yüklerle ve kamunun ekonomideki payının son bir aşırıda, özellikle bu tür müdahaleler nedeni ile artmış olmasına rağmen bu sorunun önemini koruyor olması, bu yöntemlerin dışında başkaca çözümler olabilir mi sorunu akla getirmektedir. Diğer yandan son bir aşırıda devletin ekonomideki artan rolünden kaynaklanan kamu kesiminin mali bunalımı ve refah devletinin krizi olarak ifade edilen başka sorunlar ortaya çıkmıştır. Nitekim günümüzde ekonomilerin en önemli sorunlarından biri kamu borç stoklarının sürdürülebilirliği sorunudur. Günümüzde çok sayıda ekonomi bu sorun nedeni ile ciddi ekonomik krizlerle karşı karşıya kalır haldedirler. Dolayısıyla kamu kesiminin yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini azaltmaya yönelik gayretleri başka bir sorunun doğmasına neden olmuş, üstelik bu sorunun da düzeldiğini söylemek mümkün değildir. Yoksulluk ve gelir eşitsizliği sorunu en önemli piyasa başarısızlığı olarak gösterilen problemler iken, yüzyılın sonuna doğru kamu

başarısızlığı sorunu, yine yoksulluk ve gelir eşitsizliğini azaltma nedeni ile gündeme gelmiştir. Bütün bu ifade edilen nedenlerden dolayı acaba bu sorunun azaltılmasına yönelik olarak başkaca yöntemler olabilir mi sorusunun akla gelmesi doğaldır.

Yüzyıllık bir zaman periyodunda bu sorunu analiz eden Tomas Piketty (2014), gelişmiş ülkelerde belli ölçüde gelir eşitsizliğinde bir azalma görülmesine karşın, özellikle servet dağılımında meydana gelen eşitsizliğin sosyal devletin doğumundan önceki aşamaya yaklaşacak bir eğilim göstermesinin, uygulanan refah veya sosyal devlet mekanizmasının biçimi hakkında soru işaretlerini gündeme getirmiştir. Servet birikiminde görülen büyüme oranının ekonomik büyüme oranının üzerine çıktığı ekonomik ortam, kalıcı olarak gelir ve servet eşitsizliğini arttırıcı bir sürece yol açmaktadır. Bu gelişmenin en önemli nedeni olarak, özellikle yeni küreselleşme dalgası ekseninde vergi oranlarının azalmasının önemli bir faktör olduğuna işaret edilmektedir. Günümüzde Türkiye’de vergilerin %70’lik kısmının dolaylı bir biçimde toplanıyor olması, bu sorunun düzeltilmesinde artan vergi oranının çözüm üretme şansının sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle sorunun çözümü için, Piketty’inin arayışı ile bu araştırmanın geliştireceği İslam ekonomisi eksenindeki çözümlerle ilişkisi üzerinde durulacaktır.

3. Küresel Servet ve Gelir Eşitsizliğin Görünümü

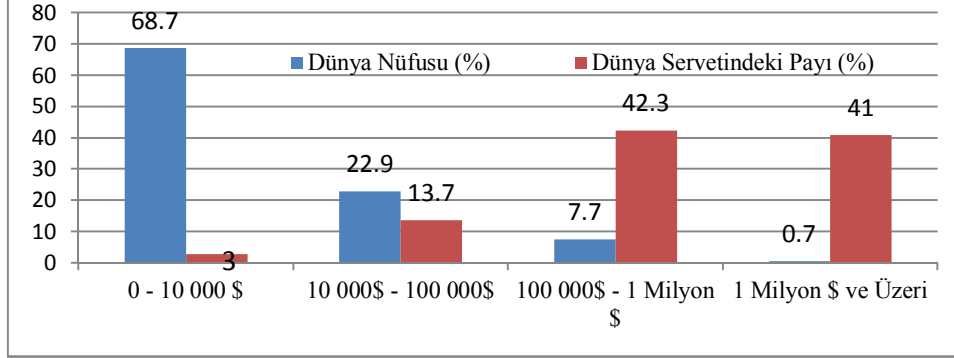
Dünya gündemini son 30 yıldır belki de en çok meşgul eden konulardan biri gelir dağılımı ve yoksulluk sorunudur. Neo-liberal dalgaının neden olduğu küreselleşmenin küresel eşitsizlikleri arttırdığına yönelik tezler akademik ve politika yapımcılar arasında gündemdeki önceliğini hep korudu. Artan küresel refaha rağmen, halen günde 1,25\$ yoksulluk sınırının altında bir milyardan fazla bir nüfusun bulunuyor olması en önemli tartışma başlıklarından birini oluşturmaktadır. 1990 yılı için günde 1\$ yoksulluk sınırı olarak alındığında, küresel yoksulların en fazla olduğu bölgeler Doğu Asya ve Pasifik’te (%54,7), Güney Asya’da (%51,7) ve Sahara Altı Afrika’da (%57,6) nüfuslarının önemli bir kısmı bu sınırın altında olduğu görülmektedir. 2010 yılında Dünya Bankasının kabul ettiği yoksulluk sınırı 1,25\$ için ifade edilen bölgelerin bir kısmında yoksulların oranında ciddi bir düşme görülürken, bir kısmında ise dikkate değer bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Doğu Asya ve Pasifik bölgesinde özellikle Çin’in nüfus yoğunluğu ve kaydettiği ekonomik büyümeye bağlı olarak yoksulların oranının %10,29’a düştüğü görülmektedir. Benzer şekilde nüfus yoğunluğu ve son yıllarda elde ettiği yüksek büyüme oranı sonucu başta Hindistan olmak üzere Güney Asya bölgesinde yoksulların oranı %28,96 düzeyine gerilemiştir. Bunlara karşın Sahara Altı Afrika bölgesinde bu dönemde dikkate değer bir değişim olmadığı için, halen kıta nüfusunun %48,19’luk kısmı yoksulluk sınırı altında yaşamaya mahkumdur. Bu sınırın 2\$ olması halinde yoksulların Doğu Asya bölgesindeki oranının %26,4 Güney Asya’da %64,73 ve Sahara Altı Afrika’da ise %70,59’e yükseldiği görülmektedir (Worldbank: 2015). Dünyanın bir kısmındaki (Avrupa ve Amerika) büyük ekonomik gelişme ve refah düzeyindeki artışa rağmen, yukarıdaki verilerden anlaşılacağı gibi halen dünyanın önemli bir kısmında çok ciddi bir yoksulluk ve sefaletin devam ettiği görülmektedir. Küresel sistemin ifade edilen bu çelişkiyi telafi edici mekanizmalarının işlemediği, işliyorsa da yeterince etkin olmadığı anlaşılmaktadır. Başta dünya bankası olmak üzere gelişmiş ülkelerin bu durumu gidermeye yönelik “bin yıl kalkınma hedefleri

(Millennium Development Goals)” gibi çeşitli programlar (UN, 2015) ve kaynak transferlerine rağmen manzara değişmemiştir.

Yukarıda ifade edilen sorunun diğer bir boyutu, gelir ve servet dağılımı ile ilgilidir. Küreselleşme süreci dünyada gelir dağılımı üzerinde de olumsuz bir etki meydana getirmiştir. Eşitsizliği ölçmeye yönelik olarak başvurulan ölçütlerden biri gini katsayısıdır. Bu yöntemde, gini katsayısı sıfırla 1 arasında değer almaktadır. Gini katsayısının bir (1) çıkması tam eşitsizliği, tam tersi olarak katsayının sıfır çıkması ise gelirin eşit dağıldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla gini katsayısının artması durumunda gelir dağılımı bozulmakta iken, azalıyor olması gelir dağılımının düzelmekte olduğunu gösterir. Aşağıdaki şekil incelendiğinde yeni küreselleşme dalgası dünyada gelir dağılımını 1980’den sonraki dönemde önemli ölçüde bozmuştur. Bu sürecin 2000 yılına kadar devam ettiğini, bu tarihten sonra sınırlı düzeyde küresel eşitsizlikte azalma olduğu görülmektedir (Milanovic, 2005; 180-1). Küreselleşme ile başta gelişmiş ülkeler olmak üzere birçok ülkede gelir dağılımının bozulduğu görülmektedir. Gelişmiş 8 OECD (Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, İspanya, İngiltere ve ABD) ülkesinin 1980 yılındaki gini katsayısı ortalaması yaklaşık olarak 0,285 iken, bu ülkelerde 2010 yılına gelindiğinde bu değer 0,315 düzeyine çıktığı görülmektedir (OECD, 2014). Küreselleşme ile sadece ülke içi gelir dağılımı değil aynı zamanda ülkeler arası gelir dağılımı da dikkate değer düzeyde bozulmuştur. Nitekim en zengin 5 ülke ile en yoksul 5 ülke arasındaki gelir farkı 1820 yılında 3 kat iken, bu fark sömürgeciliğin sonu olarak ifade edilen 1960’lı yıllarda 30 kat düzeyine ve bu oranın 2000 yılında 80 kat düzeyine yükseldiği görülmektedir (UNDP, 2000). Anlaşılabileceği gibi endüstrileşen ülkelerin bu süreçten daha fazla fırsat elde ettiği ve gelir dağılımının bu ülkeler lehine değiştiği görülmektedir. 2000 yılından sonra küresel gini katsayısının azalmasında başta Çin olmak üzere Hindistan, Brezilya, Rusya, Türkiye gibi nüfus düzeyi yüksek olan ülkelerdeki yüksek büyümeye bağlı olarak gelir dağılımının bu ülkelerde görece düzelmesinin önemli rolü olduğu görülmektedir.

Küresel gelir dağılımında iç açıcı olmayan manzara, servet dağılımına bakıldığında daha vahimdir. Nitekim aşağıdaki grafikte de görüldüğü gibi dünya nüfusunun %68,7’si küresel servetin ancak %3’lük düzeyine sahipken, nüfusun %0,7’sinin ise dünya servetinin %41’ine sahiptir. İfade edilen bu eşitsizliğe bölgesel dağılım açısından bakıldığında durum daha da vahamet arz etmektedir. Nitekim bu servetin %65’lik kısmının Amerika ve Avrupa kıtalarında olduğu görülmektedir.

Şekil 1. Küresel Servet Dağılımı

Kaynak: RBC Wealth Management, Wealth Report 2013, p. 22

Devletin yeniden dağıtım politikalarının dikkate değer pozitif etkilerine rağmen, gelir ve servet dağılımında meydana gelen eşitsiz dağılım, acaba devletin dışında başka seçeneklerin rolü olabilir mi düşüncesine sevk etmektedir. Dünya’da kamusal, küresel kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarının bütün gayretleri bu eşitsizliği azaltmakta başarılı olamamıştır. Bu durum gelir eşitsizliğini azaltmak için bunların dışındaki seçeneklerin olup olamayacağını gündeme getirmektedir. Bu bağlamda Müslüman toplumlarda gelir eşitsizliğini düzeltici önemli bir rolü olan zekat kurumunun ve diğer yardım faaliyetlerinin bu farkın azaltılmasında ne tür bir rolü olabileceği üzerinde durulmayı hak etmektedir.

4. Sosyal Adaletin Sağlanmasında İslam İktisadının Rolü

İslam dininde toplumda sosyal adaletin sağlanmasının önemi, Kur’an-ı Kerim ve hadislerde 500’ü aşkın ayet ve hadisle vurgulanmaktadır. İslam’da sosyal adaleti sağlamada daha dar anlamda yoksulluk sorunu ile mücadelede bilinen en önemli kurumlar, zekât, sadaka ve vakıftır. Bu kurumların, toplumda gelir adaletini sağlamaya yönelik rolü için incelenecek çok sayıda örnek bulunabilir. Osmanlı tecrübesi üzerinden bakıldığında bu kurumların sosyal adaleti sağlayıcı rolünün dikkate değer olduğu görülmektedir. Nitekim Osmanlı uygulamasında devletin sosyal adalete yönelik rolünün yok denecek kadar sınırlı olduğu ve ifade edilen bu kurumların bu fonksiyonu önemli ölçüde icra ettiği görülmektedir.

Zekât kelime olarak, büyüme ve artış anlamına gelmektedir (Özek ve diğerleri, 1984:3; Erkal, 2008:19; Mannan, 1980: 382). Kutsal kitabımızda 30 defadan fazla zikredilen zekât, İslam’ın temel kurumlarından biridir. Ayetlerde çoğunlukla “namazı kıl ve zekâtı ver” ifadesi ile zekat ile namaz birlikte anılmaktadır. Buradan hareketle bazı İslam düşünürleri, bir Müslüman için eğer zekâtını vermiyor ise kıldığı namazların kabul edilmesinin şüpheli olacağı şeklinde yorumlamaktadır (Hossain, 2013: 120; Erkal, 2008: 41). Zekât, Müslüman bireylerin belli oranda bir vergi gibi sahip oldukları servetleri üzerinden ödemekle mükellef oldukları bir ibadettir. Kuran’da (Tevbe: 60) zekâtın dağıtılacağı 8 toplumsal sınıf ayrı zikredilmiştir: 1. Fakir olanlar, 2. ihtiyaç içinde olan (miskin), 3. zekât toplama memurları, 4. kalbi İslam’a ısındırılacaklar, 5. azat edilecek köleler, 6. borçlu olanlar, 7. Allah yolunda savaşanlar ve 8. yolculukta olanlar şeklinde sıralanmaktadır.

Zekâtın, farz olması hicretten sonra Medine’de gerçekleşmiş olmasına karşın, ihtiyaç sahiplerinin ve yoksulların korunması amacı ile Mekke döneminden itibaren uygulanmaya başlanmıştır. İslam kardeşliğinin oluşumunda zekât, önemli rol icra etmiş ve toplum içindeki ihtiyaç sahipleri ve yoksulların korunmasına yardım etmiştir. İki çeşit zekât ifade edilmektedir; birincisi, bütün Müslümanlara emir olunan ve Ramazanda vermekle yükümlü oldukları fitır sadakası (zekât), İkincisi ise bir Müslümanın sahip olduğu mal veya servet nisap miktarının üzerinde ise malının 40’ta birini yukarıda ifade edilen kimselere vermekle mükellef olduğu zekâttır. Kuran’da ne zekâta konu olacak malların tamamı ne de hangi oranda zekât verilmesi gerektiği tam olarak belirtilmemektedir. Bunlar Peygamber efendimizin açıklamaları ve uygulamaları ile açıklığa kavuşturulmuştur. Kuran’da zekâtı vermeyenlerin nasıl bir gelecekle muhatap olacakları Tevbe 34-5’te ifade edilmiştir: “... Altın, gümüş biriktirip Allah yolunda harcamayanları elem veren bir azapla müjdele. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılıp onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanacak; işte yalnız kendiniz için toplayıp sakladıklarınız; tadın şimdi biriktirip sakladıklarınızı !”. “altın ve gümüşü (parayı) zekâtın ödemeksizin biriktirenlere ve Allah yolunda onları harcamayanlara acıklı bir azabı haber ver” denilerek altın ve gümüş için zekât verilmesi gerektiği açık şekilde ifade edilmektedir.

Hiz. Peygamber efendimiz zamanında zekât memurları tarafından zekât ödemekle mükellef olanlardan zekât toplanır ve yine onlar tarafından ayette belirtilen toplumsal kesimlere dağıtılırdı. Zekâtı toplayanlara, belli ölçüde bir pay verilirdi. Peygamber efendimizden sonra Hiz. Ebubekir, bir devenin yuları veya bir kuzunun zekâtını bile vermekte geri duranlar olursa onlarla savaşağını ilan etmiştir. Her kim ibadetler ile zekât arasında fark koyarsa onlarla savaşağını duyurmuştur. Özellikle Hiz. Ömer ve Hiz. Ömer bin Abdülaziz yönetimleri zamanında toplanan zekâtları dağıtacak yoksul bulmakta güçlük çekildiğine dair güçlü rivayetler olduğu görülmektedir. Buradan elde edilen tecrübe, zekât kurumu iyi uygulanması halinde bir toplumda yoksulluk sorunun kalıcı olarak son bulmasına yardım etmektedir (Nadzri, AbdRahman and Omar, 2012). Tarihsel süreçte Müslüman toplumlarda zekât kurumu ile vakıf kurumunun bir arada yoksullukla mücadelede önemli işlevler gördüğü dikkat çekmektedir.

Vakıf, ihtiyaç sahiplerinin, yoksulların, ailelerin ve toplumun sosyal refah hizmetlerinin karşılanmasında özellikle geçmişte olmak üzere etkin rolü olmuş, dini ve sosyal bir kurumdur. Vakıf müessesesi, bireysel olan bir servetin, toplumun sahipliğine veya hizmetine kavuşturulmaktadır. Vakıf, bireysel veya diğer şekildeki bir mülkiyetin, dini, eğitim veya hayırsever amaçlar için belli koşullar ve şartlar altında bağışlanması ile teşekkül eder. Koşul ve şartlar; (i) bu bağış belirli bir zamanla değil daimi olmalıdır, (ii) bağışlanır bağışlanmaz bu amaç için kullanılmalıdır, bekletilemez; (iii) geri dönülemez bir sözleşmedir ve (iv) son olarak vakıf mülkiyetine el konulamaz. İslam tarihindeki ilk vakıf, Hiz. Peygamberimizin Medine’de inşa ettirdiği camidir. Takip eden yıllarda Peygamberimizin tavsiyesi doğrultusunda Hiz. Ömer Hayber’deki arazisini fakirlere, miskinlere, yolculara, kölelere, esirlere ve Allah yolunda cihad edenlere hizmet sunmak üzere vakıf etmiştir. Peygamberimizin Medine’de su kuyusu satın alıp halkın ücretsiz istifadesine sunulması gibi vakıf örnekleri İslam tarihinde ilk akla gelen kurumlardır. Tarih boyunca farklı toplumlarda Müslümanlar sadaka-i cariyeye olarak arazilerini, evlerini ve çeşitli mülklerini vakıf etmişlerdir. Osmanlı Devleti’nde vakıflar eğitim sağlık, güvenlik, yol ve köprü yapımı, sulama sistemi kurumu, dul ve yetimlerin

bakımı, finans ihtiyacı olanlara, yolda kalmışlara ve akla gelebilecek her tür ihtiyaç sahibine ve çeşitli hizmet sahalarında faaliyet göstermişlerdir (Bayartan, 2008; Yediyıldız, 2008). Bir araştırmada İslam toplumunda en önemli kurumunun vakıflar olduğu hatta bu medeniyetin bir vakıf medeniyeti olduğunu söylenir. Öyle ki dünyada varlığı bile akla gelmeyen sosyal güvenlik kurumlarının fonksiyonunun Müslüman toplumlarında ve özellikle Osmanlı toplumunda vakıf kurumları ile sunulduğu görülmektedir. Osmanlı idaresi altında bulunan Arap topraklarının dörtte üçünün vakıf olduğu ve ülkedeki toplam vakıf bütçesinin Osmanlı bütçesinin üçte birine sahip olduğu ifade edilmektedir (Shirazi, 2014:88). Ancak günümüzde vakıfların Müslümanların ibadet yeri olan camilerin genel giderlerini bile karşılamaya yetmeyecek düzeyde mali olanaklarının sınırlı olduğu görülmektedir. Bu kurumun İslam dünyasında yeniden geliştirilip ve yoksullukla mücadele sağlayacağı tarihteki rolüne tekrar kavuşturulmasının mümkün olduğu düşünülmektedir. Vakıfların tarihte sahip oldukları bu rolü yeniden kazanması halinde, birçok sosyal refah hizmetlerinin daha etkin ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı ile sağlanabileceği ve böylece kamu açıklarının azalmasında etkili olabileceği ifade edilmektedir (Budiman and Kusuma, 2011).

Zekât benzeri emirler diğer dinlerde de bulunmaktadır Hindularda “datratadatrta” olarak isimlendirilen sadaka verme, benzeri şekilde Buddhism’de “danain” ve Hristiyanlıkta “tithe” şeklinde sıralanabilir. Hristiyanlıkta “tithe”, bireylerin gelirlerinin bir kısmını kilisenin işlerinin yapılması, papaz ihtiyacının karşılanması ve kilisenin kurumlarının varlıklarını sürdürmesi için kiliseye ödenmesini ifade etmektedir. Tevhid esasına dayanan ve yapılan her tür eylemin hesap günü değerlendirileceği gerçeğini esas alan İslam dini için zekât, bir vergi türü bir zorunluluktan daha ziyade zenginlerin gelirlerini, servetlerini veya mallarını temizleme “purifications” gereksinimi olarak kabul edilir. Bu anlamda zekâtın ekonomik boyutu kadar, sosyal boyutunun da bir toplum için ne kadar önemli olduğunu ortaya koyar. Aç gözlülüğün, servetin sadece belli ellerde toplanması, yoksulluk gibi sorunların bir toplumda neden olacağı sosyal sorunların önüne geçmek, ekonomik sonuçları kadar toplumun manevi-sosyal temelleri için önemlidir (Tlemsani and Matthews, 2013: 60). Zekât, toplumda gelir farkını azaltarak sosyal ve ekonomik barışın temine yardım etmektedir. Toplumda yüksek gelirli kesimden gelirin bir kısmını alıp, geçimlik gelir düzeyinin veya altında bulunanlara aktarılması bir yandan da gelirin toplumda toplam faydasını arttıracaktır¹. Doğrusu bu refah ekonomisinin en önemli hareket noktasıdır.

Zekâtın toplumdaki önemli fonksiyonlarından birisi, maddi açıdan gelir eşitsizliğini azaltmak ve toplumsal adaleti sağlamaktır. Ancak manevi rolüne gelince, esas itibarıyla zekât manevi bir zorunluluğu ifade etmektedir ve esas amacı zekâtı veren ile alan arasındaki ilişkiyi güçlendirerek ikisini insan olmak düzeyinde eşitlemektir. Zekât ile zenginlerin sahip oldukları mallarda 40’ta bir oranında yoksulların pay sahibi olduklarının ifadesi mutlak mülkiyeti bir biçimde sınırlandırarak, yoksullarında içinde buldukları durumun sadece kendi iradeleri ile ilgili olmadığına ilişkin bir perspektif oluşturmaktır. Bu anlamda zekâtı bir tür vergi gibi ifade etmek onun manevi boyutunu

¹ Yüksek gelirli birin 1000 TL atfedeceği marjinal fayda ile düşük gelirli birinin bu paraya ait marjinal fayda farklıdır. Marjinal fayda düzeyi düşük olan yüksek gelirliden, yoksullara aktarılan bu gelirin toplumda genel olarak toplam faydayı arttıracığı refah ekonomisinin en önemli hareket noktasıdır. Zekât, ekonomide bu rolü icra etmektedir.

göz ardı etmek anlamına gelir. Modern iktisadın seküler niteliği, İslam iktisadının manevi boyutu ikisi arasında önemli bir farka işaret etmektedir. Hâlbuki bireyler arasındaki ilişkilerin bu tür maddi olmayan nitelikte manevi temeli, toplumsal barış sağlanması ve suçun ekonomide neden olduğu maliyetlerin azalmasıdaki önemi ayrıca vurgulanmaya değerdir. Zekâtın toplumda aynı zamanda sosyal sermayenin artışına katkısı önemlidir. Zekât, bir güven kurumu olarak bireyler arası karşılıklı ilişkiyi, zekât alan ile veren arasında bağı güçlendirmektedir. Bunu oyun teorik yaklaşımın kullanıldığı Neumann ve Morgenstern (1944) tarafından geliştirilen işbirlikçi modelin zekât için geliştirilen yaklaşımı, toplumda değer yaratmak için bireyleri biri diğerinden bağımsız davranmaktan ziyade, toplumda veya grupta işbirliği içinde hareket etmeye sevk etmektedir. Bu sürecin etkin işlemesi, toplum veya gruptaki bireylerin birbirlerinin topluma katkıları ve diğer bireylerin katkıları ile ilişkili olduğundan bireyler birbirlerini bu katkıya yönlendirmektedir (Tlemsani and Matthews, 2013: 54).

Hassan (2010) ve Sadeq (1997)'e göre, İslam'da yoksulluğu azaltıcı sürecin üç boyutlu olduğu ifade edilmektedir (Aktaran: Nadzri, AbdRahman and Omar, 2012). Bunlar; (i) Pozitif önlemler, (ii) koruyucu önlemler ve (iii) düzeltici önlemlerdir. Zekât kurumu bu üç boyutun önemli bir kısmına cevap verecek özellikler taşımaktadır. Zekât verilecek sekiz kesimden beş tanesi doğrudan yoksulluğu azaltma kapsamında görülebilir. Zenginliğin sınırlı bir elde birikmemesi, zekâtın mekanizması ile zenginden yoksullara servetin bir parçasının transfer edilmesinin İslam ümmetinin inşasındaki rolüne dikkat çekilmektedir. Bu gelişme sadece genel Müslüman coğrafya için değil, aynı zamanda ülke içinde yüksek gelirden marjinal önemi azalmış olan bir kısım kaynağın yoksullara aktarılması temel tüketim mallarına talebi arttıracaktır. Böylece atıl kalan bir kısım kapitalin yatırıma dönüşerek, daha dengeli ve sağlıklı büyüyen bir ekonominin gelişmesine yardım edeceği ifade edilmektedir (Johari, Aziz and Ali, 2013).

2003-13 yılları arasında zekat üzerine yapılan literatür araştırmasında (Johari, Aziz and Ali, 2013), yıllar içinde zekatla ilgili yayın sayısı sürekli artmakta ve toplamda yayınlanan 108 çalışmanın içinde Türkiye'den hiç yayının olmaması bu alanda ciddi bir akademik boşluk olduğunu göstermektedir. Hiç şüphesiz yapılmış bir kısım araştırmalar fark edilmemiş olabilir, ancak bu yine de uluslararası literatüre Türkiye'den yeterince katkı olmadığı gerçeğini değiştirmez. Ayrıca yapılan bu yayınların en çok Malezya gibi zekâtın kurumsal yapıya kavuştuğu ve yayınların daha ziyade zekât toplama ve dağıtmaya ilişkin yönetsel konularla ilgili olması dikkat çekicidir. Yukarıda analiz edilen refah devletinin içine düştüğü kurumsal etkinsizlik problemi, aynı şekilde zekâtın kamu kurumları aracılığı ile toplanması ve dağıtılması halinde, özellikle Malezya başta olmak üzere birçok ekonomi için önemli bir risk olduğu görülmektedir. Zekâtın gönüllü kuruluşlar aracılığı ile mi yoksa kamu kurumları aracılığı ile mi toplanıp dağıtılması gerektiği konusu, özellikle asimetrik bilgi problemi sorunu göz önünde bulundurulduğunda üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir konudur. Malezya'da zekât kamu kurumları aracılığı ile toplanmaktadır. Toplanan zekât başta yoksullar olmak üzere ayette geçen kesimlere dağıtılmaktadır. Yapılan araştırmada toplanan vergilerin önemli bir kısmı dağıtılmaktadır. Zekât dağıtımından memnuniyet düzeyini ölçmeye yönelik yapılmış bir araştırmada, katılımcıların %57'sinin memnun olmadığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni olarak zekâtın kamu eli ile dağıtılmasının ve kamu kurumlarının etkinsizliği ve yeterince şeffaf olmamasının önemli faktör olduğu görülmektedir. Zekât fonundan sermaye sağlanarak iş kurmalarına yönelik yapılan

yardımlarda memnuniyet düzeyi düşüktür. Bu yöntemle yoksulluktan kurtulanların oranı %7 gibi düşük düzeydedir. Bu başarısızlığın nedeni olarak verilen sermayenin yeterli olmaması gösterilmektedir. Zekât mekanizması ile yoksulluğu azaltma başarısızlığın en önemli nedeni olarak, zekât kurumlarının etkin olmaması olarak tespit edilmektedir. Bunun telafi edilmesi için zekât kurumlarının vakıf başta olmak üzere diğer gönüllü kuruluşlarla işbirliği yapmasının, mikro finans gibi kurumların kullanılarak yoksullukla mücadele için seçeneklerin çoğaltılmasının, zekâtın yoksulluğu azaltmadaki başarısının artmasına faydasının olacağı ifade edilmektedir (Nadzri, AbdRahman and Omar, 2012).

İslam toplumlarının kutsal referanslarından ve tarihi tecrübelerinden tevarüs eden ve sosyal adaleti sağlamada önemli rolü olan zekât ve vakıf kurumları modern zamanlarda önemi fark edilmeye başlanmıştır (Ahmet, 2004). Zekât ve vakıf kurumlarının kamu politikalarının tamamlayıcı özelliği çok dikkate alındığı söylenemez. Sınırlı sayıda Müslüman ülke; Yemen, Suudi Arabistan, Libya, Sudan, Pakistan ve Malezya'da toplumda zekâtı zorunlu olarak toplayan bir kamu kurumu oluşturmuşlardır. Mısır, Ürdün, İran, Bangladeş, Bahreyn ve Irak'ta benzer kamu kurumları oluşturmalarına karşın zekât zorunlu değil gönüllük esasına göre toplanmaktadır. Halen Müslüman ülkelerde Zekât ve vakıf kurumunu sosyal güvenlik sisteminin içinde yer veren ülke bulunmamaktadır. Örneğin Pakistan'da zekât potansiyelinin (2007-08 için GSYİH'nin %5,5 kadar) olduğu ve halen kamu tarafından toplanan kısmını GSYİH'nin %2-4 arasında olduğu dikkate alındığında, zekât kurumunun kamu politikalarının parçası haline gelmesiyle tek başına bu sorun için yeterli fon olanağı sağladığı görülmektedir. Eğer vakıf kurumunun da bu sürece dahil edilmesi halinde çok daha fazla kaynağın sağlanacağı bilinmektedir (Shirazi, 2014:96). Nitekim Türkiye için aşağıdaki tabloda TÜİK verilerinden hareketle yoksulluğun Türkiye'de son bulması için gerekli kaynağın düzeyi farklı yoksulluk sınırı yaklaşımıyla hesaplanmıştır.

Tablo 3. Türkiye'de Gelire Dayalı Görelî Yoksulluk Sınırına Göre Yoksulluk Oranı, Yoksulluk Açığı, 2013

Yoksulluk Sınırı, TL	Yoksul Sayısı (Bin Kişi)	Yoksulluk Oranı (%)	Yoksulluk Açığı	Yoksulluğun Son Bulması için Yoksul Başına Transfer Edilmesi Gerekli Tutar, TL	Türkiye'de Yoksulluğun Son Bulması için Gerekli Tutar (Bin TL)
4 963	11 076	15	26	1 289	14 272 866
5 956	16 578	22	26	1 577	26 149 575

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr/

Yukarıdaki tabloda Türkiye'de yoksul sayıları ile yoksulluk açığı üzerinden yoksulluğun son bulması için gerekli tutarın ne olması gerektiği hesaplanmıştır. Türkiye'de uygulanan çok sayıda sosyal politikalar ve yoksulluğu azaltıcı kamu ve sivil toplum kuruluşları faaliyetlerine rağmen bu manzara ile karşı karşıyayız. Bunun daha da azaltılması için eğer zekât kurumu tamamlayıcı bir kurum olarak etkin bir şekilde işletilir ise yoksulluğun son bulmasının mümkün olup olmayacağı üzerinde durulması

gerekmektedir. Türkiye’de zekât potansiyelinin doğru hesaplanıp bu amaç çerçevesinde iyi bir şekilde kullanılması halinde önemli bir fonksiyon icra edeceği düşünülmektedir.

Hassan ve Khan (2007) tarafından yapılan araştırmada, Bangladeş’in zekat fonunda toplanan tutarın, hükümet bütçe harcamalarının 1983-84 kalkınma planının %21 ve 2004-05 kalkınma planının ise %43’lük kısmına denk gelecek düzeyde olduğu tespit edilmiştir (Shirazi, 2014:93). Benzer şekilde Bangladeş’te 1997 yılında toplanan zekâtın kentsel yoksulluğu %64 azaltmakta olduğu, bu oranın 2005 yılında artarak %82 düzeyine yükseldiği görülmektedir. Kırsal kesimde zekâtın yoksulluğu azaltıcı etkisinin daha sınırlı kaldığı, 1997 yılı için %14,8 ve 2005 yılı için ise %24,7 düzeyinde olduğu görülmektedir. Pakistan için yapılan bir araştırmada 1987-88 yıllarında zekât kaynağının kırsal yoksulluğu %1,83 oranında, kentsel yoksulluğu ise %3,93 düzeyinde azaltıcı etkisi ile 60 bin hanenin yoksulluk sınırının üzerine çıktığı tespit edilmiştir (Hossain, 2012: 8). Bu kaynağın kamu politikalarının yoksullukla mücadelesinde tamamlayıcı bir rol oynayabileceği görülmektedir.

Benzer şekil Kahf (1989) tarafından geliştirilmiş bir yöntemle sekiz İslam ülkesindeki zekât potansiyeli aşağıdaki üç yöntemle hesaplanmıştır. Bu araştırmada geliştirilen bu yöntem, hem ülkede sektörlerin dağılımını hem de Müslümanların toplam nüfus içindeki payını içerecek şekilde her ülke için ayrı ayrı hesaplanmıştır.

Z1: Geleneksel fıkıh yaklaşımını esas almaktadır.

Z2: Qaradawi’nin yaklaşımına göre hesaplanmaktadır.

Z3: Qaradawi’nin yaklaşımının modifiye edilmiş bir hesaplama yöntemini içerir. (Bu yöntemde sabit varlıkları, kendileri ve ürünleri üzerinden zekât, %2,5 olarak hesaplanmaktadır.)

Aşağıdaki tabloda, yukarıda ifade edilen üç farklı yöntem çerçevesinde İslam işbirliği ülkelerindeki zekât potansiyeli ve bu ülkedeki yoksulluğun son bulacak şekilde yoksulluk sınırlarının üzerine yoksulları taşımak için ihtiyaç duyulan kaynak düzeyi hesaplanmıştır. Shirazi, (2014:88) tarafından oldukça yakın tarihte yukarıdaki metodoloji takip edilerek ifade edilen hesaplama yapıldığı için, bu çalışmada için tekrar benzer hesaplama yapılmamış ve Shirazi (2014)’nin çalışmasındaki hesaplama yer verilmiştir.

Tablo 4. İslam Ülkelerinde Zekât Potansiyeli ve Yoksulluğun Son Bulması için Gerekli Kaynak Düzeyi

Araştırma Yılı	GSYİH %'si Olarak Zekat Potansiyeli	Z1			1.25\$ Yoksulluk Sınırlarında Yoksulluğun Son Bulması için Yıllık Gereken Kaynak (GSYİH %)	2\$ Yoksulluk Sınırlarında Yoksulluğun Son Bulması için Yıllık Gereken Kaynak (GSYİH %)
		Z1	Z2	Z3		
1. Grup Ülkeler						
Arnavutluk	2008	1,042	2,226	2,509	0,03	0,109

Cezayir	1995	1,723	3,678	4,146	0,165	1,205
Azerbaycan	2008	1,706	3,611	4,066	0,019	0,115
Kamerun	2007	0,361	0,77	0,868	0,246	2,752
Mısır	2004-05	1,625	3,468	3,909	0,042	0,59
Gabon	2005	0,175	0,374	0,422	0,03	0,264
Guyana	1998	0,183	0,388	0,437	0,663	1,876
İran	2005	1,765	3,774	4,254	0,02	0,141
Ürdün	2006	1,71	3,657	4,122	0,039	0,095
Kazakistan	2007	0,847	1,811	2,041	0,017	0,027
Malezya	2009	1,108	2,366	2,667	0,012	0,02
Fas	2007	1,812	3,84	4,324	0,056	0,557
Pakistan	2006	1,732	3,699	4,169	0,709	5,201
Suriname	1999	0,369	0,846	0,954	0,539	1,711
Tunus	2000	1,781	3,809	4,294	0,038	0,459
Türkiye	2005	1,782	3,811	4,296	0,053	0,244
Yemen	2005	1,774	3,795	4,278	0,876	4,939
Endonezya	2009	1,588	3,389	3,82	0,411	2,831
Irak	2007	1,778	3,802	4,286	0,074	1,098
2. Grup Ülkeler						
Bangladeş	2005	0,873	1,853	2,087	5,596	23,1
Fildişi Sahili	2008	0,694	1,481	1,669	2,04	7,79
Cubiti	2002	1,774	3,793	4,276	1,483	6,535
Gambia	2003-04	1,702	3,627	4,087	5,643	18,58
Moritanya	2000	1,771	3,788	4,27	1,836	8,196
Senegal	2005	1,694	3,606	4,063	3,198	11,657
Tacikistan	2004	1,699	3,633	4,095	1,554	8,192
Uganda	2009	0,273	0,577	0,65	4,688	16,861
Özbekistan	2003	1,587	3,395	3,827	4,067	14,401
3. Grup Ülkeler						
Benin	2003	0,22	0,469	0,528	6,224	21,249
Burkina Faso	2003	0,457	0,978	1,102	9,732	30,068
Çat	2002-03	0,954	2,041	2,301	12,778	35,061
Comoros	2004	1,76	3,765	4,244	8,856	23,299
Gine	2007	1,514	3,235	3,646	6,295	20,739
Gine-Bissau	2002-03	0,66	1,411	1,59	17,26	58,244
Mali	2006	1,598	3,416	3,851	8,106	25,181
Mozambik	2008	0,3554	0,756	0,852	12,291	35,194

Nijer	2007	1,584	3,388	3,82	7,902	32,511
Nijerya	2003-04	0,889	1,901	2,143	10,192	25,838
Sierra Leone	2002-03	1,046	2,238	2,523	19,035	56,26
Togo	2006	0,242	0,518	0,584	6,707	26,265
Toplam		1,526	3,265	3,68	1,067	4,091

Bu yaklaşım esas alınarak yukarıdaki tabloda birinci gruptaki ülkeler, ülkedeki zekât potansiyelinin GSYİH %1'inden daha azı ile yoksulluk açığının tamamını kapatmakta yani zekât potansiyeli yoksulluğun ülkede yok olmasına yetmektedir. İkinci grup ülkelerde ise zekât potansiyelinin GSYİH'nın %6'sı ve daha azı gerekmektedir. Bu grupta yer alan ülkelerin bir kısmında zekât potansiyelinin ülkedeki yoksulluğu yok etmeye yetmediği görülmektedir. Üçüncü grup ülkelerde ise ülkedeki zekât potansiyelinin hiçbir şekilde yoksulluğu bitirmeye yeterli olmayacağı, ancak dışarıdan gelecek yardımların gerekli olduğunu göstermektedir. Anlaşılacağı gibi, görece ekonomisi gelişmiş olan ekonomilerin kendi zekât potansiyeli ile yoksulluğu yok etme olanaklarının mümkün olabileceği, ancak yoksul ülkelerde açık kalan kısmın ise dünya genelinde oluşturulacak zekât fonu vasıtasıyla bu ülkelere yönlendirilerek yoksulluk açığını kapatabileceği görülmektedir.

Tam da bu aşamada dünyada özellikle küresel servet eşitsizliğinin insanlığın önemli bir sorunu olduğuna dikkat çeken Piketty (2014)'nin çözüm olarak önerdiği servet vergisi ile zekât arasında ilişki analiz edilebilir. Yirmi birinci yüzyılda kapital isimli bu eserin özellikle iktisatçılar arasında artan düzeydeki ilgisi bu önerinin önemine işaret etmektedir. Bu eserde özellikle sınırlı sayıda aile veya bireyin ülkelerde servet sahibi haline gelmesinin önüne geçilmesi için artan oranlı bir servet vergisi önerilmektedir. Piketty'nin önerdiği servet vergisi dilimlerinin tartılı ortalaması alındığında yaklaşık olarak %2,5 gibi bir orana denk geldiği aşağıdaki tabloda yapılan hesaplama ile ayrıntılı olarak görülmektedir.

Tablo 5. Dünya Servet Dilimlerine Uygulanacak Vergi Dilimlerinin Ortalama Oranı (Dünya Serveti (2013): 240 Trilyon \$)

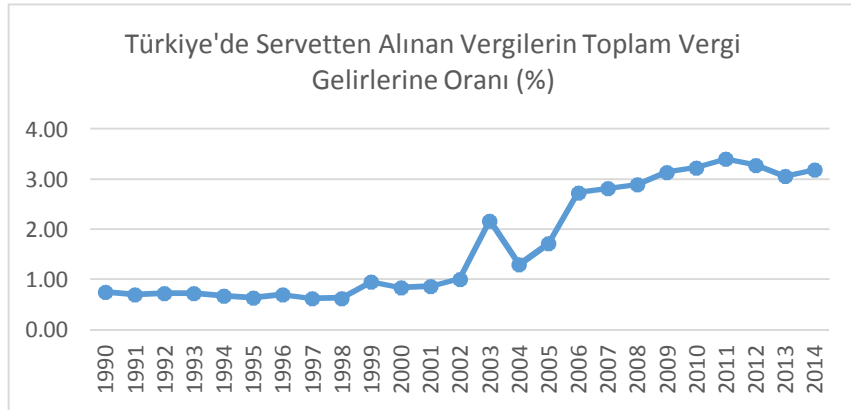
Dünya Servetin Dağılımı	Dünya Nüfusu (%)	Servetin Dağılım Oranı (%)	Servet Vergisi Oranı (%)	Servet Vergisi Tutarı (Trilyon \$)
0 - 10 000 \$	68,7	0,03	0	0
10 bin ile 100 bin \$	22,9	0,137	0,001	0,03014
100 bin ile 1 Milyon \$	7,7	0,423	0,005	0,4653
1 Milyon \$ ve Üzeri	0,7	0,41	0,05	4,51
Dünyada Toplanan Servet Vergi Tutarı (Trilyon \$)				5,00544
Ortalama vergiye tabi servet tutarı ve vergi oranı		(220 Trilyon \$ / 5,00544 Trilyon \$)*100 = 2,27		
Ortalama vergiye tabi servet tutarı ve vergi oranı		(200 Trilyon \$ / 5,00544 Trilyon \$) *100 = 2,50		

Piketty'in önerisi çerçevesinde küresel olarak servete uygulanacak bir vergi dünyada servet dağılımının daha adil hale geleceğini ortaya koymaktadır. Bu önerinin

dünya genelinde küçümsenmeyecek sayıda iktisatçı tarafından kabul edildiği dikkate alındığında, bu yöntemin etkili bir seçenek oluşturabileceği düşünülmektedir. Piketty'in servet vergisi dilimlerinin dünya servet stoku ve dağılımına uygulandığında toplanan toplam vergi düzeyinin dünya servetinin %2,5'ine denk geliyor olması, İslam toplumlarının yabancıları olmadıkları zekâta karşılık geldiği bilinmektedir. Kutsal kitabımızda belirtilen, zenginliğin toplumda belirli ellerde toplanmasının önüne geçilmesi için infak ve zekâtın toplumda icra ettiği rolün önemine ilişkin çok sayıda bilimsel araştırma yapılmıştır (Kasri, 2013; Moheildin, Iqbal, Rostom ve Fu (2012)). Bu bulgunun İslam'da ifade edilen "zenginliğin toplumda sadece belirli ellerde toplanmaması" için bir seçenek oluşturduğu ve böylesi bir verginin uygulanması halinde dünyanın insanlık için daha kabul edilebilir bir hale geleceğini ifade etmektedir. İslam dünyasında bunun Zekât kurumuna karşılık geldiği ve bu mekanizmanın toplumda zorlanmadan uygulama zemini olduğu görülmektedir. Yüzyıllar sonra bilimin İslam'ın ortaya koyduğu bir gerçeğin insanlık için önemini açık şekilde gösteriyor olması önemlidir.

İfade edilen bu gerçeğe rağmen insanlığın karşı karşıya kaldığı oldukça eşitsiz servet dağılımının önüne geçecek servet vergisinin toplam vergiler içindeki payının oldukça sınırlı düzeyde olduğu görülmektedir. Türkiye için toplanan vergi gelirleri içinde servet vergisinin oldukça sınırlı düzeyde kaldığı aşağıdaki tabloda açık şekilde görülmektedir. 2006 yılından önce Türkiye'de toplanan servet vergilerinin önemli bir kısmı motorlu taşıtlar vergisi gelmekte idi. Bu da esas itibariyle toplumdaki her gelir düzeyinde birey veya hanelerin sahip oldukları araçlar üzerinde ödenen bir vergidir. Daha açıkçası motorlu taşıt vergisinin gerçek anlamda servet düzeyini temsil etki düzeyinin sınırlıdır. 2006 yılından sonra servet üzerinde alınan vergi oranının biraz artmasının en önemli nedeni yerel yönetimlerin topladığı mülkiyet vergisinde meydana gelen artıştır.

Şekil 2.

Kaynak: Maliye Bakanlığı, <http://www.gep.gov.tr/Web/RU/lusal.aspx?prmts=115> Erişim; 2016

Bu aşamada daha önce de ifade edildiği gibi, özellikle gelişmiş batılı refah devletleri ciddi düzeyde vergi ve sosyal transfer harcamalarına rağmen neden halen yoksulluk ve gelir dağılımı bu ülkelerin önemli bir sorunu olmaya devam etmektedir?

Bu sorunun cevabı hiç şüphesiz kolay değildir. Ancak refah devletinin uyguladığı sosyal transferlere rağmen bu sorunlar azalmıyor ise bir etkinsizlikten söz edilebilir. Diğer yandan kamunun yoksulluğu ve sosyal azaltmak için yaptığı yüksek düzeydeki harcamalar kamunun borç yükünün zaman içinde artmasına yol açmıştır. Artan kamu borç stoku sonucu gündeme gelen refah devletinin krizi dikkate alındığında, yüksek kamu transferine rağmen gelir dağılımı düzelmiyor ise sosyal transfer yönteminde sorun olduğunu akla getirmektedir. Politikacıların seçmenden daha fazla oy almak için sosyal transferleri düşük gelirli kesimlerden daha çok örgütlü ortaca seçmen denilen ücretli kesimlere yapması ve sosyal transferleri vergiden ziyade borçlanmayla finanse etmesi birçok ülkede popülist bir politikaların (Bilen, 2002) dikkat değer düzeyde maliyetleri olmuştur. Günümüzde birçok Avrupa ülkesinin içinde bulunduğu kamu borç krizi bu politikaların bir sonucu olmuştur. Bu etkinsizliğin bir boyutu ise asimetrik bilgi problemidir. Asgari ücret düzeyinin işsizlik yardımına yaklaştığı bir ortamda kimin hangi amaçla işsiz kaldığını tespit etmek kolay bir iş değildir. Gerçek risklere (yoksulluk, işsizlik, hastalık, yaşlılık gibi) maruz kalanı iyi ayırt edememek bu tür transfer ödemelerinin etkinliğini azaltan bir soruna neden olmaktadır. Tam da bu aşamada İslam dininin önerdiği, yardıma önce yakından başla tavsiyesi ifade edilen asimetrik bilgi sorunundan kaynaklanan etkinsizliğin azalması için bir seçenek oluşturmaktadır. Yukarıdaki bulguları da göz önüne alarak zekâtın bu sorunun çözümünde bir seçenek oluşturabileceği, bunun kurumsal niteliğinin doğru tespit edilmesi halinde sosyal refah kurumlarının başarısızlıklarını azaltıcı bir katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu aşamada önerilen yöntem, kamu tarafından zekât kurumun teşekkül edilip öncelikle gönüllük esas alınmak üzere yerel düzeyde zekâtın toplanması ve dağıtılmasına öncelik verilmelidir. Bu kurumun icra edeceği rolün çok boyutlu fonksiyonları nedeni ile özellikle bütün süreçlerinde şeffaflık en önemli prensip olmalıdır. Bu kurum mevcut diyanet işleri teşkilatı içinde yer alacak şekilde yapılandırılabilir. Diyanet işleri teşkilatı içinde bir vakıf şeklinde ve belli ölçüde özerk olacak şekilde oluşturulmasında fayda bulunmaktadır. Bu kurumun ifa edeceği görev, yukarıda ifade edilen asimetrik bilgi probleminden kaynaklanan sorunların en aza indirilmesi için, toplanan zekât gelirlerinin yerelden dışarıya doğru olacak şekilde tahsisine yönelik bir mekanizma oluşturulması önem arz etmektedir.

5. Sonuç

Sonuç olarak, piyasa ekonomisinin doğal seyri gerek faktörler arasında gerek ise bireyler arasında hem gelir hem de servet dağılımında adaletten uzak bir gelişmeye yol açmaktadır. Bu durumu düzeltmek için devletin ekonomideki rolü genişletilmiş, sosyal refah kurumları başta olmak üzere doğrudan ve dolaylı gelir transferleri aracılığı ile bu adaletsizliği azaltıcı şekilde devlet rol oynamıştır. Ancak gelişmiş ülkelerdeki yüzyıldan fazla süren tecrübe, devletin arzu edilen düzeyde olmasa da eşitsizliği azaltmakta belli ölçüde başarılı olmasına karşın sorunu bütünü ile çözdüğü söylenemez. Bunun çok çeşitli nedeni olmakla birlikte önemli nedenleri sosyal refah hizmetlerinin sunumunda ortanca seçmen problemi, asimetrik bilgi problemleri gibi sorunlar sıralanabilir. Bu nedenle, devletin ifade edilen rolüne ek olarak tamamlayıcı diğer kurumların katkı vermesinin önemlidir. Özellikle son yıllarda büyük ilgi uyandırmış olan “Kapital” başlıklı kitapta, piyasa ekonomisinin veya küresel ekonomik yapının düzeltilmesi için küresel servet vergisi önemli bir öneri olarak ortaya konmuştur. Bu eserde, servet dilimlerine önerilen vergi oranları, dünya servet raporundaki dağılımına uygulandığında

görülmüştür ki bu eserde önerilen ortalama servet vergisi yaklaşık %2,5'lik bir vergiye denk gelmektedir. Bu oran, İslam dünyasının çok iyi bilinen bir tür servet vergisi gibi kabul edilen zekât kurumunu doğrudan akla getirmektedir. İslam ülkelerinde hesaplanan zekât potansiyelinin bu ülkelerdeki yoksulluk açığının küçümsenmeyecek bir kısmını yoksulluk sınırının üzerine taşıdığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede zekâtın yoksulluğun ve toplumsal adaletsizliğin azaltılmasında önemli bir rolünün olacağı ve devletin bu alandaki rolüne ek olarak başvurulması gereken bir kaynak olması gerektiği açıktır.

İslam dininin en önemli amaçlarından biri, toplum içinde yoksul ile zengin arasındaki sosyal adaletsizliği gidermek ve yardımlaşma köprüsünü canlı tutmaktır. Bunun sadece zekâta indirildiği söylenemez. Bu, çok işlek ve canlı bir caddedir. Bu caddenin sürekli işler olmasını her zaman zenginlerin yoksulların içinde buldukları durumun iyileştirilmesi için yardımların yapılmasını teşvik etmektedir. Bu sadece mekanik bir zorunlu yaptırım olarak değil, insanın manevi, vicdani ve duyu dünyasında hep var olması için İslam referanslarında sıkça ifade edilen bir taleptir. Devletin gelir ve servet eşitsizliğindeki rolünün önemini göz ardı etmeksizin zekâtın telafi veya tamamlayıcı bir fonksiyon ile kurumsal yapıya kavuşturulması uygun olacaktır. Yoksulluk ve gelir-servet eşitsizliğinin sadece zekât ile bütünüyle sona ereceğini gibi bir iddiadan uzak durularak bu ifade edilmektedir.

Zekât kurumun Türkiye'de ve olmayan diğer İslam ülkelerinde teşekkül etmesinin dini bir gereklilik olmanın dışında ekonomik bir gereklilik olduğunu görülmektedir. Oluşturulacak kurumun yerel düzeyde yapılanması, refah devletinin içine düştüğü politik rant kollama ve asimetric bilgi probleminden doğacak sorunların önüne geçilmesi için, oldukça geniş bir toplumsal kesimi temsil edecek katılım ve şeffaflığı taşıması gerektiği özellikle vurgulanmalıdır. Zekât ibadetini yerine getirecek kişilerin ve kurumların, zekât ödemeyeceklerden farklı olarak bir eşitsizliğe maruz kalmamaları için ödediği zekât kadar tutarın yıllık ödeyeceği vergiden mahsup edilecek şekilde düzenlenmesi önemlidir. Bu gelirin doğrudan ayette ifade edilen yoksul kesimlerin temel ihtiyaçları için kullanılması ve böylece toplumda sosyal adaletin sağlanmasına katkı sunacaktır. Bu gelişmenin, hem servet eşitsizliğini azaltan hem de toplumsal kalkınmanın en önemli zeminini oluşturacağı görülmelidir.

Kaynakça

- Ahmet, Habib(2004). Role of Zakah and Awgaf in Poverty Alleviation, IRTI Occasional Paper no.8, Jeddah, Saudi Arabia.
- Bayartan, Mehmet (2008). Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 5 (1), ss. 157- 175.
- Bilen, Mahmut (2002). Piyasa Ekonomisindeki Devletin Değişen Rolü: Refah Devleti Ekseninde Bir Analiz, Basılmamış Doktora Tezi, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Budiman.M and Kusuma. D. (2011). The Economic Significance of Waqf: A Macro Perspective. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1844606.
- Erkal, M. (2008). *Zekat, Bilgi ve Uygulama*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- George, Vic (1996). *The Future of the Welfare State*, European Welfare Policy, Ed. by. Vic George and Peter Taylor-Gooby, New York, St. Martin's Press, pp. 1-30.
- Hassan, M. Kabir, Jauanyed Masrur Khan (2007). Zakat, External Debt and Poverty Reduction Strategy in Bangladesh, Journal of Economic Cooperation, 28 (4), ss.1-38.
- Hossain, İsmail (2013). Analysis on Poverty Alleviation by Mosque Based Zakat Administration in Bangladesh: An empirical study. Journal of Poverty, Investment and Development, Vol. 1, pp. 120-125.
- Hossain, M. Z. (2012). Zakat in Islam: A Powerful Poverty Alleviating Instrument for Islamic Countries, International Journal of Economic Development Research and Investment, Vol. 3, No 1, pp. 1- 11.
- Johari, F., Aziz, M. R. Ab. and Ali, A. F. M. (2013). A Review on Literatures of Zakat Between 2003-13. Library Philosophy and Practice (e-journal). Paper 1175, p 1-15.
- Kahf, Monzer. (1989). Zakat: Unresolved issues in the Contemporary Fiqh. Journal of Islamic Economics, Vol. 2 (1), pp. 1-22.
- Kasri, Rahmatina.(2013). *Contributions of Zakah Institution for Alleviating in Indonesia*. Durham Center for Islamic Economics and Finance, United Kingdom.
- Mannan, M. A. (1980). *İslam Ekonomisi Teori ve Pratik*. İstanbul: Fikir Yayınları.
- Maliye Bakanlığı (2016). <http://www.gep.gov.tr/Web/RUlusal.aspx?prmts=115> Erişim; 2016
- Milanovic, Branko (2005). *Worlds Apart: Measuring International and Global Inequality*. Princeton: Princeton University Press.
- Moheildin, M., Iqbal, Z., Rostom A. ve Fu, X. (2012). The Role of Islamic Finance in Enhancing Financial Inclusion in Organizastion of Islamic Cooperation (OIC) Countries. Islamic Economic Studies, 20(2), pp. 55-120.
- Nadzri, F. A. A., AbdrRahman, R., Omar, N. (2012). Zakat and Poverty Alleviation: Roles of Zakat Institutions in Malaysia. International Journal of Arts and Commerce, Vol. 1, No. 7, pp. 61 – 72.
- OECD, <http://stats.oecd.org/> , Erişim Tarihi: 2014.

- Özek, A., Karaman, H., Aydın, M. A., ve Erkal, M. (1987). *İbadet ve Müessesese Olarak Zekat*, İslami İlimler Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Peltzman, S. (1992). *The Growth of Government, The State and Its Critics*, Vol. I, Ed. by. Andrew Levine, England, Edward Elgar Publishing, pp. 378- 428.
- Piketty, T. (2014). *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*. çev: Hande Koçak, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- RBC Wealth Management. (2013). Wealth Report.
- Shirazi, Nasım Shah (2014). Integrating Zakat and Waqf into the Poverty Reduction Strategy of the IDB Member Countries. *Islamic Economic Studies*, Vol. 22, no. 1 pp. 79-108.
- Tlemsani, I. and Matthews, R. (2013). Zakat and the Elimination of Poverty: New Perspectives. *International Journal of Information Technology and Business Management*, vol. 9 (1). pp. 54 – 69.
- Yediyıldız, Bahaeddin (2008). Vakıf, İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırmaları Merkezi Yayını, Cilt 42, ss. 479-86.
- TÜİK. (2015). <http://www.tuik.gov.tr/>
- UN, <http://www.un.org/millenniumgoals/>.
- UNDP. (2000a). Human Development Report.
- UNDP. (2014b). The Millennium Development Goals Report.
- United Nations (2015), <http://www.un.org/millenniumgoals/poverty.shtml>
- World Bank. (2008a). World Development Indicators.
- World Bank (2015b), <http://data.worldbank.org/>